Lingvistica românească de exil: o perspectivă diacronică

Monica COCA
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
monicabilauca@yahoo.com

Abstract: The aim of the present paper is to reconstruct the picture of Romanian linguistics in exile through the exploration of various factors, such as motivation, circumstances, cultural activities, and particularly the manner in which Romanian linguists were received abroad and in their home country. Our analysis is not a mere restitution of history. Based upon the writers' personal observations, the paper aims to identify the common features with respect to the way they perceived the exile experience.
Keywords: *Romanian linguistics, exile, diachronic, restitution, memory*.

Preliminarii

Exilul, privit ca spaţiu al dezrădăcinării, al înstrăinării sau al împlinirii intelectuale este reprezentat, în spaţiul românesc, după cum remarca Chihaia [2007: 209], de un număr foarte mare de intelectuali[1], dar şi de un număr impresionant de lucrări de tip memorialistic (jurnale, memorii), studii şi volume de specialitate publicate în spaţiul străin, semnate de personalităţi care au cunoscut experienţa exilului. Mai mult decât atât, Ulici [1994: 9] aprecia, folosindu-se de date statistice, că România este ţara sud-est-europeană cu cel mare număr de exilaţi: 50 au părăsit România între 1945-1949 şi 200 au plecat din 1975 până în 1989.

Dacă referirile la literatura exilului s-au concretizat în numeroase cercetări despre statutul scriitorului în străinătate, specificul unei astfel de literaturi, caracterul ei memorialistic ş.a., activitatea de recuperare şi de publicare a scrierilor lingviştilor români apărute peste hotare nu a fost studiată în profunzime şi s-a materializat, în spaţiul românesc, după cum observa Elena-Camelia Zăbavă [2020: 103][2], mai ales în menţiunile semnalate de Iorgu Iordan

[1] Autorul nota că „exilul românesc este format mai ales din intelectuali. La noi, mai ales intelectualii au fost persecutaţi, au fost îngrădiţi de ţelurile lor şi atunci exilul românesc numără mai mulţi intelectuali".
[2] Autoarea menţionează, în articolul *Dincolo şi dincoace de frontiere* (researchgate.net/profile/Carmen_Drbu/publication/339326744_FRONTIERE_SI_CONTACTEFenomene_locale_regionale_si_globale/links/5e4bcff3a6fdccd965af210d/FRONTIERE-SI-CONTACTEFenomene-locale-regionale-si-globale.pdf), de asemenea, şi câteva conferinţe tematice (de dată relativ recentă) pe această temă, precum „Diaspora ştiinţifică" (2008), „Diaspora în Cercetarea Ştiinţifică Românească şi Învăţământul Superior – Seminţe de viitor – Seeds for the Future".

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

în lucrarea *Istoria lingvisticii românești* [1978], în volumul *Portrete și evocări,* de Marius Sala [2013], în câteva conferințe tematiceși în lucrarea recentă pe tema *lingvisticii de exil*[3], semnată de Mihaela Secrieru [2015: 10], lucrare care a avut ca scop „evidențierea în marginile posibilului a statutului științific al limbii române din ex-spațiul României din perspectiva unui proiect de înregistrare signalectică a contribuțiilor științifice ale cercetătorilor români din diaspora și din țară, dar și a celor străini care au publicat lucrări privitoare la limba română". La acestea se adaugă și dicționarul lui Florin Manolescu [2010], dar și câteva lucrări de tip memorialistic, interviuri, care vor fi menționate pe parcursul lucrării.

Fără a avea pretenția de a epuiza toate aspectele ce vizează problematica exilului lingviștilor români, lucrarea de față își propune să prezinte un ansamblu reprezentativ de personalități ale exilului lingvistic românesc, prin surprinderea circumstanțelor istorice care au generat plecarea în străinătate, prin evidențierea ipostazelor care au guvernat direcțiile de cunoaștere în care s-au impus, prin inspectarea modului în care experiența exilului, ca efect al evadării dintr-un spațiu în care obstacolele politice și economice nu le-au permis să se manifeste și să se exprime liber i-a marcat, precum și maniera în care au fost receptați atât în străinătate, cât și în România. Recuperarea și sistematizarea eșantionului de lingviști români prin prisma aplicării preeminenței criteriului exilului (politic) are, de asemenea, în vedere, decuparea preocupărilor prin care aceștia s-au impus în domeniul limbii, deoarece cei mai mulți dintre ei au fost foarte productivi și s-au evidențiat și în zona literaturii sau a publicisticii[4].

Lingviștii români și fenomenologia exilului. Cauzele exilului

Cei mai mulți dintre lingviștii români și-au început studiile în România, la universitățile din București, Cluj sau Iași, unde au avut privilegiul de a întâlni profesori iluștri, și, odată ce au trecut frontiera României, mulți dintre ei ca lectori de limba română, cariera științifică și didactică le-a fost marcată de interacțiunea cu alte nume celebre, unii dintre ei fiind în acea perioadă adevărați catalizatori ai activității lingvistice din Europa. *Gheorghe Caragață* i-a avut profesori pe Alexandru Philippide, Garabet Ibrăileanu, Giorge Pascu, Iorgu Iordan, Dumitru Găzdaru. După absolvirea facultății în România, și-a luat doctoratul în 1935 la Universitatea din Roma, a rămas lector de limba și literatura română în Italia, iar în 1945, când i-a expirat mandatul de lector, a hotărât să nu revină în țară. *Ion Popinceanu* a urmat studiile filologice la Universitatea din Cernăuți (1928-1933), după care a devenit asistent de limbă franceză la Academia de înalte studii comerciale, apoi lector la Universitatea din Leipzig (1943-1951). S-a stabilit în R.F.G. și a fost docent în lingvistică la universitățile din München și Erlangen. *Sever Pop* este absolvent al Facultății de

[3] Termen propus de autoare, pe care l-am împrumutat și noi în titlul lucrării.

[4] De exemplu, Sanda Galopența a colaborat cu mai multe universități (Ithaca, New York; Nashwille, Tennesse), precum și cu radiouri (Vocea Americii, Europa Liberă, BBC); Alexandru Ciorănescu a publicat în exil, timp de 40 de ani, peste cincizeci de studii de literatură română, studii de literatură franceză, italiană, spaniolă, studii de teorie literară ș.a – a se vedea Virgil Rațiu, *Exilul românesc,* în https://rasunetul.ro/exilul-romanesc.

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

Litere şi Filozofie a Universităţii din Cluj (1923), a fost asistent universitar (1923-1928), lector de dialectologie (1929-1931), conferenţiar de dialectologie (1931-1938) la Facultatea de Litere a Universităţii din Cluj. I-a avut profesori în România pe Sextil Puşcariu, Theodor Capidan, Nicolae Drăganu şi colegi de facultate pe Emil Petrovici şi Ştefan Paşca, iar în stagiile petrecute în străinătate a fost student al unor profesori de renume, precum Jules Gilliéron, Joseph Vendryes, Antoine Meillet ş.a. În 1941 a devenit director adjunct al Şcolii Române din Roma (Accademia di Romania), iar în 1946 a fost rechemat în ţară, dar a solicitat un concediu şi a fost găzduit de sediul Şcolii Române până în 1948, când a fost evacuat. A plecat apoi la Universitatea din Louvain, unde a predat cursuri de dialectologie romanică şi a organizat primul congres internaţional de dialectologie generală (1960). *Victor Buescu* a absolvit Facultatea de Litere din Bucureşti, apoi, în 1938,devine asistent universitar, iar din 1943 este lector de română în Lisabona. *N. I. Herescu* a absolvit Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti, secţia limbi clasice, apoi a devenit titular al Catedrei de limba şi literatura latină a universităţii bucureştene. În 1944 a părăsit România şi a ajuns mai întâi în Portugalia, apoi în Franţa, unde s-a stabilit definitiv.*Gheorghe Caragiani* a terminat Facultatea de Filologie a Universităţii din Bucureşti în 1963; din 1970 a fost lector la Universitatea de studii din Neapole, după care s-a titularizat prin concurs lector, conferenţiar, profesor, până în momentul pensionării. A fost refugiat politic începând cu anul 1976. *Alexandru Ciorănescu* i-a avut profesori pe Ovid Densusianu şi pe Nicolae Iorga, a obţinut doctoratul la Sorbona (1935), a fost lector de literatură română la Lyon (1939-1940), iar din 1946 a avut statutul de exilat în Tenerife şi şi-a desfăşurat activitatea la Universitatea din Laguna. *Ioan Guţia* a absolvit Facultatea de Litere a universităţii clujene, apoi, la sfârşitul anului 1941, după ce şi-a luat a doua licenţă în Italia, a devenit, prin concurs, membru al Şcolii Române din Roma. *Dumitru Găzdaru*a urmat Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii Mihăilene din Iaşi, după care a fost asistentul profesorului Alexandru Philippide (1924-1928). A plecat apoi în Germania, unde a devenit asistentul profesorului Leo Spitzer (1928). A vizitat centre de studii importante din Roma, Veneţia, Berlin, Heidelberg, Frankfurt, Paris, Viena ş.a. A părăsit definitiv ţara în 1941, a lucrat între 1942-1946 la Institutul de Filologie Romanică din Roma, după care s-a stabilit definitiv la Buenos Aires, unde s-a şi stins din viaţă în anul 1991. *Alexandru Niculescu* a desfăşurat o bogată activitate universitară, pe parcursul a 52 de ani; a absolvit Facultatea de Filologie a Universităţii din Bucureşti, a urmat stagii la Berlin, Viena, Padova, unde a întâlnit personalităţi ştiinţifice de notorietate precum Gianfranco Folena, Carlo Tagliavini, Giambatista Pellegrini, Giacomo Devoto, Gheorghe Caragaţă, R. Jakobson etc. şi unde a avut posibilitatea de a fi membru al „Societăţii Lingvistice de Italiană", condusă de Tullio de Mauro. A fost pe rând profesor invitat la Universitatea din Viena (1963-1965), profesor asociat la Universitatea din Padova (1966-1971), iar din 1983 s-a stabilit în Franţa, la Paris. *Eugen Lozovan*a absolvit Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti (1947-1950), apoi a plecat în Austria, iar din 1951 a

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

trăit la Paris. A urmat studii de italiană şi de lingvistică generală la Sorbona şi la Facultatea de Litere din Strasbourg, devenind licenţiat cu teza *Le sarde, les dialectes italiens méridionaux et le roumain – Étude comparative des concordances. Sanda Galopenţia* a urmat Facultatea de Filologie a Universităţii din Bucureşti, iar din 1980 s-a stabilit în SUA, unde a funcţionat ca profesor titular la Departamentul de studii franceze al Brown University din Providence, Rhode Island şi a predat discipline precum pragmatică literară, istoria limbii franceze, teatru francez [Jela, 2016]. *Maria Manoliu-Manea* a fost licenţiată a Facultăţii de Litere a Universităţii din Bucureşti, iar din 1978 a obţinut azil politic în SUA, ocupând poziţia de titular la departamentul de franceză şi italiană al Universităţii California.

Descrierea cauzelor acestui mod de existenţă impus sau voit presupune în primul rând referirea la semantismului termenului *exil*, care a cunoscut în timp accepţii diferite, mai ales prin raportarela alte sinonime referitoare la înstrăinare (*exil literar*, *exil interior*, *emigrare, diasporă, apartitism* etc.). În ceea ce priveşte dimensiunea exilului cunoscut lingviştilor români, vom accepta semnificaţia termenului din modernitate, aşa cum a fost perceput în Europa Centrală şi de Est, în secolul XX: „exilul a însemnat de obicei părăsirea din motivaţie proprie sau uneori forţată a ţării natale sau a locului obişnuit de rezidenţă, din cauza unei ameninţări – cum ar fi arestul iminent, condamnarea, munca silnică sau chiar exterminarea – la adresa libertăţii personale sau a supravieţuirii demne. Plecarea rămânea ireversibilă pentru o perioadă de timp nedeterminată." [apud Eichel, 2020] Relativ la cauzele exilului lingviştilor români, acestea au fost determinate, în principal, de raţiuni politice, sociale, culturale, iar asumarea acestui statut i-a apropiat spiritual şia dobândit rezonanţe personale, după cum observa reputatul filolog clasicist N. I. Herescu într-un fragment din „ficţiunea autobiografică" semnată sub pseudonimul Ch. Severin, în care descrie psihologia celor aflaţi în exil: „Exilaţii nu sunt chiar atât de uşor de suportat, în caz că nu ar fi atraşi să trăiască împreună cu alţii. Oricât ar fi de diferiţi între ei, faptul că sunt exilaţi este trăsătura care îi apropie şi îi face să semene ca fraţii." [apud Gelep, 2015].

Motivele cunoscute ale migrărilor lingviştilor români, care s-au constituit şi în impulsuri pentru stabilirea definitivă în alte ţări au fost în cele mai multe cazuri legate de lipsa libertăţii de exprimare, urmărirea politică, presiunea exercitată în domeniul cultural, care viza interdicţiile legate de publicare, cenzură sau alte motive, de natură personală. Într-un interviu acordat Doinei Jela, Sanda Galopenţia mărturisea, descriind contextul anilor '80, că momentul decisiv pentru stabilirea viitorului ei în afara frontierelor României a fost refuzul constant al autorităţilor de a participa la manifestări ştiinţifice organizate în străinătate: „În 1980 am ajuns la concluzia că orice aş face [în RSR] este barat, iar eu sunt, de fapt, inutilă. Pentru cercetarea lingvistică era un timp foarte greu, la orizont se configurau nişte lucruri grave. Primisem atunci o invitaţie la un congres la Amsterdam, unde se discuta despre metode generative în studierea limbii române, organizat de Sorin Alexandrescu. Mai primisem până la acea data invitaţii din străinătate, dar nu le dădeam curs; mă autocenzuram, ştiam că e inutil să cer

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

aprobare. Pentru plecarea la Amsterdam am făcut cerere la care mi s-a răspuns că eu nu pot participa la congres, dar lucrarea mea da, merge, s-o dau unui coleg s-o prezinte acolo. Atunci am hotărât să plec definitiv din România." [Jela, 2016]

Opţiunea lingviştilor români în materie de spaţiu pentru continuarea activităţii ştiinţifice şi didactice a fost diferită. Dacă în opinia lui Florin Manolescu, Spania a reprezentat unul din centrele de refugiere pentru scriitori, fiind, „singura ţară din Europa în care, în acea vreme, exilaţii îşi recunoşteau deschis opţiunea fascistă şi erau încetăţeniţi fără probleme" [Manolescu, 2010: 29], Italia a fost frecvent alegerea lingviştilor în materie de exil. Dacă despre Gheorghe Caragaţă, Lorenzo Rezi afirma că a fost lingvistul român care „a ţinut sus flacăra romanisticii în Italia vreme de mai bine de trei decenii" [apud Dănilă, 2007], pentru Eugeniu Coşeriu, Italia a marcat decisiv gândirea, „a schimbat perspectiva românească într-o perspectivă universală, nu numai datorită universalităţii şi tradiţiei culturii italiene, ci şi datorită faptului că, trecând de la o perspectivă la alta, mi-am dat seama de multitudinea perspectivelor posibile. […] în al doilea rând, Italia mi-a deschis ochii asupra vecinilor noştri". Pentru Eugen Lozovan, Danemarca este ţara care l-a adoptat, fără a-i modifica profilul identitar: „Această ţară – cea mai puţin imperialistă decât toate - mi-a permis, chiar m-a încurajat, să rămân român. Nici un moment nu am fost în pericol de a-mi pierde identitatea" [Manolescu, 2010: 469]. Începând din 1957 a fost, pe rând, asistent, lector şi profesor la Institutul de Romanistică al Universităţii din Copenhaga, Danemarca, iar în 1967 obţine cetăţenia daneză.

Cronologia lingvisticii româneşti de exil

Descrierea fenomenul exilului românesc (mai ales a celui literar) a generat sistematizări fundamentate mai ales pe criteriul politic. Astfel, Ion Simuţ [2008: 10] identifica trei perioade bine delimitate: 1. exilul din 1941 până la sfârşitul anului 1947, când graniţele se închid sever şi ermetic; 2. blocajul aproape total al exilului în perioada 1948-1964; 3. exilul progresiv crescut în perioada Ceauşescu, declanşat semnificativ după 1971 şi intensificat în anii 1980. Pentru Florin Manolescu, există trei „valuri" de emigrări impuse politic: primul, între anii 1940-1950, prin schimbările politice generate de evenimente precum înfrângerea mişcării legionare din 1941, instaurarea regimului mareşalului Antonescu, abdicarea regelui Mihai şi anunţarea sovietizării ţării în urma stabilirii guvernului impus de Moscova; al doilea val, între 1960 şi 1970, în care nu se mai poate vorbi de existenţa unei „grupări din exil", nici de o identitate de grup, ci de personalităţi „cu nişte convingeri etice, literare şi estetice puternic individualizate"[5]; exodul din anii '80, motivat politic şi cultural, deoarece în România această perioadă de nesiguranţă era dominată de manipulare, umilire, sărăcie, dispreţ faţă toate păturile sociale.

[5] Florin Manolescu, *op. cit*., p. 30. Perioada în discuţie este numită de Anca Stângaciu, în *Securitatea şi exilul intelectualilor din România*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2019, „exilul secund", o formă mai blândă a exilului.

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

Presiunea exercitată de noua ideologie comunistă îi va determina pe mulţi lingvişti să aleagă calea exilului, fie în perioada de început, după înfrângerea mişcării legionare (1941-1942), fie între 1945-1947, când noile idei încep să se propage. Acestor perioade le sunt asimilate nume precum: Gheorghe Caragaţă, Alexandru Ciorănescu, Eugeniu Coşeriu, Ioan Guţia, Ion Popinceanu, Alexandru Ciorănescu ş.a. Vom asista apoi la măsuri drastice luate de sistem, concretizate în arestări, lipsa accesului la informaţii, cenzură, perioadă descrisă de Ion Simuţ ca una în care „lipsa legăturilor de orice fel cu Occidentul creează un adevărat marasm cultural. E un eveniment senzaţional când scriitorii pot ieşi din ţară, şi această îngăduinţă le este acordată numai celor care prezintă deplină încredere: oportuniştii şi propagandiştii regimului comunist care nu aveau de ce să rămână în străinătate".

Ultima perioadă este marcată de două tipuri de atitudini: în 1965-1970, perioadă caracterizată deSanda Galopenţia ca „ani ai nădejdilor (1960) şi ai îndoielilor (1970)", când asistăm la o oarecare relaxare a măsurilor de control, ca rezultat al deschiderii politice şi culturale, urmată de anii 1971-1989, când se accentuează dictatura comunistă şi predomină cenzura, ameninţarea, frica.

Pe tot parcursul acestor perioade, trauma identitară, revolta unor lingviştilor români exilaţi au luat frecvent forma publică, directă sau mascată, a luptei prin intermediul cuvintelor. De exemplu, Gheorghe Caragaţă publică în 1958, în spirit de frondă la adresa tezei promovate în spaţiul sovietic referitoare la existenţa limbii moldoveneşti, în limba italiană, broşura *Câteva documente cu privire la unitatea limbii române*. Ion Popinceanu îşi susţine în 1967 lucrarea de abilitare la Universitatea din Erlangen, intitulată *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache* în care tratează, în ultimul capitol, situaţia românilor de dincolo de graniţele României. Eugen Lozovan a făcut referiri la contactele pe le-au avut românii din exil cu R.S.R. în rubrici apărute în cadrul unor reviste, precum: *Varietăţi colaboraţioniste*, *Cronica hagialâcului* (1968), folosind pseudonime diferite.

Sentimentul exilului resimţit de permanenţă de lingviştii români care activau în alte spaţii culturale a îmbrăcat forme ce oscilau între dorul de sufletul românesc, dorinţa de integrare în noul mediuşi reîntoarcere în ţară, iar acestea cunoaşteau forme diferite de exprimare. Chiar dacă s-au integrat bine şi au fost apreciaţi în ţările gazdă, legătura sentimentală cu ţara era evocată frecvent în corespondenţă, în memorii, în însemnări de tip confesiv, în interviuri sau în discursul public[6]. Iată cum îşi construieşte portretul Alexandru Niculescu în lucrarea monografică: „Am fost un pasionat profesor universitar, în ţară, dar şi în permanentă extraneitate; am fost însă într-un continuu provizorat în timp şi spaţiu. Un rătăcitor (sau un rătăcit în lumea asta)" [Niculescu, 2010: 379]. Pentru N.I. Herescu, crezul mărturisit pe care îl regăsim în cele mai multe articole

[6] Pentru observaţii referitoare la statutul cercetătorului în exil, a se vedea corespondenţa lui Dimitrie Găzdaru cu George Ivănescu, în Eugen Munteanu, *Dimitrie Găzdaru către George Ivănescu – epistolar inedit*, https://romanialiterara.com/2020/03/dimitrie-gazdaru-catre-g-ivanescu-epistolar-inedit/.

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

publicate de acesta în exil este cuprins, după cum nota Florin Manolescu, în cuvintele *Habeas animam!* (*Fii stăpân pe sufletul tău!*).

Abuzurile ideologice după instalarea regimului comunist în România nu se limitau doar la restricţionarea actului de creaţie, acceptarea unor neajunsuri, ci scoteau în evidenţă condiţiile drastice ale exilului şi riscurile la care aceştia erau expuşi, iar acestea includeau deposedarea materială, intimidarea directă şi chiar moartea. De exemplu, lui Sever Pop i se retrage cetăţenia română, i se confiscă toate bunurile sau sunt distruse. Într-o scrisoare din 1946 adresată unui prieten, marele lingvist relatează„vestea foarte tristă" cauzată de pierderea unor materiale ştiinţifice: „volumul III [al Atlasului Lingvistic Român], mare şi colorat, precum şi un volum de texte dialectale din toată ţara, au fost distruse de un incendiu petrecut în iulie la Tipografia Unirea din Braşov, împreună cu toată hârtia Atlasului. Hărţile reprezentau mai mult de jumătate din volumul III (75 de hărţi mari şi peste 200 de hărţi colorate) al Atlasului, redactate fiind şi corectate de două ori înainte de venirea mea aici. Mă întreb dacă n-au fost distruse fiindcă cuprindeau regiunile din răsărit!!!".

„Apogeul exilului" l-a reprezentat însă, în opinia lui Neagu Basarab [2010: 7], N.I. Herescu, persoana care, din cauza agresiunilor instrumentate de regimul comunist, a pierdut de două ori bunurile: prima dată, în aeroportul german, când avionul militar cu care a părăsit România a fost bombardat, fapt consemnat de Mircea Eliade în necrologul conceput la adresa lui Herescu. A doua oară, s-a întâmplat în drum spre Paris, când desfăşura o activitate politică anticomunistă, sub coordonarea Generalului Rădulescu, Grigore Gafencu şi Mihai Fărcaşanu. Mircea Eliade consemnează faptul că „în trenul spre Paris, geamantanele cu ultimele achiziţii, haine, însemnări, manuscrise ale lui Herescu sunt rătăcite încă o dată pentru ca drumul de proscris al latinistului să se defineinească parcă, de la bun început, emblematic… A acceptat şi această pierdere, bărbăteşte, ridicând din umeri şi zâmbind." Mai mult decât atât, tot sub semnul abuzurilor sistemului comunist şi al atitudinii sale combative împotriva sistemului ar sta şi moartea sa, „într-un dubios accident de circulaţie, fiind strivit de un camion", la puţin timp după apariţia romanului tradus din franceză *Agonie sans mort*, semnat sub pseudonimul Ch. Severin, care surprindea, după cum menţiona Radu Gyr „calvarul intelectualilor români refugiaţi în ţările Occidentului, indispunând astfel autorităţile de resort ostile acestui nefericit exod."

Direcţii de cercetare ale lingviştilor români din exil

Realizările culturale ale exilului sunt numeroase, domeniile în care au activat acoperă toate compartimentele limbii, iar distincţiile obţinute evidenţiază prestigiul internaţional şi naţional de care aceştia s-au bucurat[7]. Ca trăsătură specifică exilului lingvistic românesc, atât în activitatea ştiinţifică, cât şi în corespondenţe, reţinem pe de o parte bilingvismul, plurilingvismul şi, pe de altă

[7] Exemplificarea noastră va fi minimă, iar selecţia va cuprinde contribuţiile reprezentative. Pentru alte detalii bibliografice, a se vedea Florin Manolescu, *op. cit.*, Mihaela Secrieru, *op. cit.*

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

parte, păstrarea legăturii cu ţara şi cultura românească prin preocupările şi temele de cercetare. Acestea vizau compartimente diferite ale limbii: ***etimologia***: Alexandru Ciorănescu, unul dintre reprezentanţii emigranţilor timpurii, a publicat, în şapte fascicole, în perioada 1958-1959, în seria „Biblioteca Filológica", „cel mai bun dicţionar etimologic român", *Diccionario Etimológico Rumano* [2001]; ***istoria limbii***: Victor Buescu publică în limba română *Sarmisegetuza în toponimia daco-romană* (1948), *Supraviețuirea română a latinei* (1949), *Trei aspecte române ale lui Ovidiu* (1959), *Ecouri mediteraniene în lexicul românesc* (1970), dar publică şi studii în portugheză şi franceză [Turculescu, 2008]; Gheorghe Caragaţă – *Sul romeno „dunăre"* (1970); ***morfologia***: teza de doctorat a lui Gheorghe Caragaţă: *Plurale (românești și italienești) în -ora*, coordonată de Giulio Bertoni; ***lexicologia***: Ioan Guţia s-a făcut remarcat prin studiile dedicate limbii şi literaturii italiene, publicate în diferite reviste („Convivium", „Lingua nostra" ş.a.), dar volumul care l-a consacrat a fost *Linguaggio di Ungaretti*, apărut la Florenţa (1959). Direcţiile de cercetare pe care le aprofundează sunt în direcţia lexicologiei, impactul cuvintelor noi în limba italiană [Oprişan, 2000: 279-347], ***dialectologia***: Gheorghe Caragiani – *La subordinazione circostanziale ipottica nella frase del dialetto aromeno (macedoromeno) (Napoli, 1982), Studii aromâne (1999), Studi linguistici sull'aromeno (Clusium, 2002);* Sever Pop organizează primul congres de dialectologie generală şi colaborează cu articole în *Revista portuguesa de filologia, Romance Philology, La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques (Louvain, 1950)„este prima cercetare critică a tuturor inițiativelor, lucrărilor, teoriilor și metodelor în materie de dialectologie"* [Mocanu, 2011]*;* Gheorghe Carageani publică prima monografie sintactică a dialectului aromân*;* ***onomastica şi toponimia****:* Eugen Lozovan a participat la congrese de onomastică în 1955 (Salamanca), 1958 (München), 1961 (Firenze), 1963 (Amsterdam); publică lucrări în limba franceză – *Unité et dislocation de la Romania orientale*, *L'atlas linguistique de la langue «moldave»*, *Le partage politique de l'Europe et la scission linguistique. Les tendances actuelles de la langue roumaine*, în Buletinul Bibliotecii Române, II, 1954, pp. 21-38, *La toponymie roumaine dans les cartes et les portulans italiens*, în Revue Internationale d'Onomastique, 17, 1965, 1, pp. 49-60; ***fonetica şi ortografia****:* Ion Popinceanu publică *Problema ortografiei române,* New York (1960), Octavian Nandriş susţine teza de doctorat la Paris, în 1947: *Diphtongues, triphtongues et quadriphtongues en roumain*; ***sintaxă***: vasta activitate ştiinţifică a Sandei Galopenţia numără studii publicate la edituri de prestigiu din SUA, Franţa, Italia, Belgia, Spania ş.a., între care regăsim şi contribuţii în domeniul limbii: *Sintaxa transformațională a limbii române (1968 – în colaborare cu Emanuel Vasiliu), Current Trends in Romanian Linguistics (1978 – în colaborare cu Alexandru Rosetti).*

Unii dintre ei au acoperit mai multe orizonturi de specialitate din domeniul limbii: Dumitru Găzdaru a publicat peste 385 de lucrări, care acoperă domenii diferite, precum: ***istoria limbii literare***: *Contribuții privind originea, limba și influența Mitropolitului Dosoftei* (Iaşi), *Modelul italian al Gramaticii lui Văcărescu* (1936), ***morfologie***: *Privilegio del acusativo o sincretisimo de os casos en espagnol* (Madrid, 1969), ***etimologie***: *Datos nuevos para viejas etimologias balcanicas (Roma,*

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

1966), ***lexicologie*** (impactul cuvintelor noi în limba italiană): *Soria del nome Dracula e di altre parole d'oggi* (Roma, 1976), *Contatti interlinguistici e mass media (1981)*, ***dialectologie*** (termenul *cucuruz* în limba română şi în alte limbi din Europa Centrală şi Orientală), ***sintaxă*** (observaţii asupra negaţiei în limba română). Maria Manoliu-Manea publică lucrări în domeniul ***morfosintaxei române şi romanice***: *Gramatica comparată a limbilor romanice,* Bucureşti, 1971; ***semanticii, pragmaticii***: *Gramatică, pragmasemantică şi discurs – Bucureşti, 1993*; ***lingvistică istorică***: *Introducere în lingvistică romanică* (în colaborare cu Iorgu Iordan – tradusă în limba italiană de A. Limentani şi Lorenzi-Angioni, Padova, 1974), *Structuralismul lingvistic* (Bucureşti, 1973, tradusă în limba spaniolă, 1978). Alexandru Niculescu publică studii în domeniul ***foneticii***: *Le déplacement régressif de l'accent dans la langue roumaine* (în *Études romanes*, Lund, Suedia, 2, 1969, pp. 157-165); ***istoriei limbii***: *La latinité du roumain. Un essai de chronologie relative du phonétisme*, în *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugeniu Coşeriu*, vol. 5, Madrid, Berlin, 1981, pp. 323-337; *L'altra latinità. Storia linguistica del romeno tra Oriente e Occidente* (vol. îngrijit de Alvaro Barbierii, Dan Octavian Cepraga şi Roberto Scagno, Verona, 2007.

Memoria exilului românesc a fost profund marcată de un reprezentant cu totul aparte, cel despre care Iorgu Iordan [1978: 257-261] afirma că „studiile sale, extrem de numeroase, abordează aproape toate sectoarele şi domeniile lingvisticii. Multe tratează probleme de lingvistică generală, în sensul de istorie a limbajului, dar şi de istorie a lingvisticii, căci şi acestea sunt privite, de obicei, tot din punct de vedere oarecum filozofic". Numit de Matilda Caragiu-Marioţeanu „titan al ştiinţelor limbii", Eugeniu Coşeriu a urmat studiile universitare de filologie română, slavistică, filosofie şi drept la Iaşi (1939-1940)[8], a plecat din România la 19 ani, după care a fost bursier la Roma, a obţinut licenţa în 1944 în filologie şi în 1949 în filozofie. A predat lingvistică generală, romanistică şi hispanistică în Uruguay, fiind, după cum menţiona Coşeriu, „ţara care i-a dat o identitate civilă" [Manolescu, 2010: 204]. A fost apoi profesor invitat în Portugalia (1960-1961) şi profesor asociat la Universitatea din Strasburg (1972-1973, 1977-1978). Domeniul în care a fost „cel mai bun cunoscător"a fost lingvistica, după cum observa Iorgu Iordan: „iscoditorul lingvist care a descoperit (şi a dovedit) destul de des că diverse «noutăţi» ale lingvisticii moderne sunt cam… vechi, cronologic vorbind". [Iordan, 1978: 258] A făcut parte din mica garnizoană italiană şi a fost urmărit de Securitate, având numele de cod „Filologul".

Aprecierile în plan internaţional şi din partea compatrioţilor s-au concretizat în numeroase traduceri ale operei sale. De exemplu, *Lecţii de lingvistică generală* a apărut pentru prima data în limba italiană (1973), apoi au mai apărut două ediţii, în limba spaniolă (1981 şi 1999), dar şi traduceri, în japoneză (1979), în portugheză (1980), în germană (1988), în bulgară (1990), în limba română (2000).

[8] Referindu-se la această perioadă din viaţă, Eugeniu Coşeriu s-a autocaracterizat, într-un interviu acordat lui Kabatek şi Murguia, 1997, p. 22, ca „student cu sentimente patriotice şi naţionaliste", fără să menţioneze alte detalii legate de posibila aderare la dreapta naţionalistă. Pentru detalii, a se vedea Lorenzo Renzi, *De la Mihăileni spre lume,* în „Limba română", nr. 6, 2014, http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3063.

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

Mulți dintre lingviști au fost membri fondatori ai unor organizații în exil, redactori și editori ai unor publicații periodice, cu scopul de „a decide asupra identității culturale a românilor, de a intermedia între cultura română și cea a țării-gazdă, de a fi pentru exilați foruri ale întâlnirii și schimbului de idei" [Manolescu, 2010: 9]. Cele mai multe dintre ele au avut o forță mare de propagare, iar acestea au acoperit toată perioada exilului. De exemplu, N. I. Herescu a predat limba latină la Universitatea din Lisabona, apoi s-a stabilit în Franța, unde a colaborat cu Mircea Eliade[9] la editarea primei reviste literare a exilului românesc: *Luceafărul* (1948-1949) și a revistei *Uniunea română* (1948-1950). Alexandru Niculescu a avut posibilitatea de a fi membru al „Societății Lingvistice de Italiană", condusă de Tullio de Mauro, Ioan Guția a fost membru al Școlii Române din Roma. Sanda Galopența a făcut parte din asociații importante, unde a ocupat funcții înalte: președinte al *Romanian Studies Association of America* (1990–1991), vicepreședinte al Societății de Lingvistică din România (1978–1979), membru al Societății de Lingvistică din România (1971–1978), membru al Academiei Româno-Americane de Arte și Științe, al *Romanian Group for Semiotics* (1976–1979), al *Société de linguistique romane* (din 1998) ș.a. [Manolescu, 2010: 45-56].

Concluzii

Recuperarea mărturiilor unei perioade istorice dominate de reguli absurde și punerea în circuitul valorilor românești a operelor lingviștilor români care au trăit în exil a devenito preocupare constantă a cercetătorilor români din ultimii ani. Analiza materialului biografic și evenimențial a celor care și-au asumat statutul de exilat a evidențiat, dincolo de trăirea personală, existența mai multor puncte comune. Unul dintre ele se referă la faptul că înstrăinarea voită sau forțată de locul natal, aparenta izolare socio-culturală în spații lingvistice diferite nu a fost resimțită ca un abandon al culturii de origine, ci a fost o mărturie a apartenenței la o matrice spirituală, mărturisită și asumată, după cum nota N.I. Herescu: „Menirea emigrației este de a conserva o părticică din ființa neamului în stadiul pur, nealterată, neîntinată de cotropitori. Țelul ei este de a ajuta la eliberarea patriei de sub stăpânirea vrăjmașilor, scăpând-o astfel de la o pieire lentă și sigură… Fiecare exilat este, în micul sau marele lui cerc, un misionar." [Neagu Barasarab, 2010: 7]. Această constantă, pe care o regăsim în profilurile lingviștilor români care au trăit în exil, ca manifestarea sentimentul național resimțit permanent de aceștia, i-a determinat să continue și să dezvolte teme de cercetare cu specific românesc, care s-au concretizat în publicații apărute dincolo de frontierele României, care s-au bucurat de apreciere în țările de adopție și de numeroase distincții internaționale.

[9] Despre care se știe că a lucrat în 1940 în serviciul diplomatic, apoi a activat pentru mareșalul Ion Antonescu la Londra, apoi din 1941 până în 1944, la Lisabona.

BDD-A31751 © 2020 Editura Universității din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Chihaia, 2007: Pavel Chihaia, *Scrieri din țară și din exil*, vol. III, București, Editura Paideia, 2007.

Dănilă, 2007: Ioan Dănilă, *Romanitate, românitate, romanistică, în* cazul *Gheorghe Caragață. Omagiu la centenar*, 2007, disponibil la adresa: http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A23728/pdf

Dărăbuş & Zăbavă, 2020: Carmen Dărăbuş şi Elena-Camelia Zăbavă (coord.), *Frontiere și contacte: fenomene locale, regionale și globale*, Craiova, Editura Aius, 2020, disponibil la adresa: researchgate.net/profile/Carmen_Drbu/publication/339326744_FRONTIERE_SI_CONTACTEFenomene_locale_regionale_si_globale/links/5e4bcff3a6fdccd965af210d/FRONTIERE-SI-CONTACTEFenomene-locale-regionale-si-globale.pdf

DELR, 2001: *Dicționarul etimologic al limbii române*, tradus în limba română de Tudora Șandru Mehedinți, Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum, 2001.

Eichel, 2020: Roxana Eichel, *Critica regăsirii. Matei Călinescu, Virgil Nemoianu și Toma Pavel – dialogul contextelor românești transnaționale*, București, Editura Humanitas, 2020, disponibil la adresa: https://books.google.ro/books/about/Critica_regasirii.html?id=n9DQDwAAQBAJ&redir_esc=y.

Gelep, 2015: Cristina Gelep, *Agonie fără moarte – un roman al exilului și al iubirii,* în „Mozaicul", nr. 7-8/2015, p. 8, diponibil la adresa: https://revista-mozaicul.ro/wp-content/uploads/2016/12/Mozaicul_7-8_2015.pdf.

Iordan, 1978: Iorgu Iordan, *Istoria lingvisticii românești*, București, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

Jela, 2016: Doina Jela, *Interviu Sanda Galopenția: Istoria orală are o destinație publică,* disponibil la adresa: https://www.lapunkt.ro/2016/12/interviu-sanda-galopentia-istoria-orala-are-o-destinatie-publica/

Manolescu, 2010: Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc (1945-1989)*, Bucureşti, Editura Compania, 2010.

Mocanu, 2011: Nicolae Mocanu, *Sever Pop (1901-1961),* „Limba română, nr.4/2011, pp. 460-464, disponibil la adresa: https://www.lingv.ro/LR-4-2011.pdf.

Munteanu, 2020: Eugen Munteanu, *Dimitrie Găzdaru către George Ivănescu – epistolar inedit*, în „România literară", nr. 8/2020, disponibil la adresa: https://romanialiterara.com/2020/03/dimitrie-gazdaru-catre-g-ivanescu-epistolar-inedit/

Neagu Basarab, 2010: Mihai Neagu Basarab, *N. Herescu – Exilatul absolut (II)*, în „Jurnalul literar", serie nouă, an XXI, nr. 19-24, octombrie-decembrie 2010, p. 7, disponibil la adresa: http://jurnalul-literar.ro/archive/jl_oct_dec_2010.pdf.

Niculescu, 2010: Alexandru Niculescu, *Peregrinări universitare europene – și nu numai*, București, Editura Logos, 2010, p. 378-379.

Oprişan, 2000: I. Oprişan, *O radiografie a exilului românesc. Corespondență emisă și primită de Grigore Nandriș 1946-1967,* Ediţie îngrijită şi prefaţată de I. Oprişan, Bucureşti, Editura Vestala, 2000, p. 279-347.

Raţiu, 2019: Virgil Raţiu, *Exilul românesc,* în „Răsunetul", septembrie-decembrie 2019, disponibil la adresa: http://www.rasunetul.ro/exilul-romanesc

Renzi, 2014: Lorenzo Renzi, *De la Mihăileni spre lume,* în „Limba română", nr. 6, 2014, disponibil la adresa: http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3063.

Sala, 2011: Marius Sala, *Centenar: Alexandru Ciorănescu* (1911-1999), în „Limba română, nr.4/2011, pp. 457-458, disponibil la adresa: https://www.lingv.ro/LR-4-2011.pdf

Sala, 2013: Marius Sala, *Portrete și evocări*, Timişoara, Editura David Press Print, 2013.

Secrieru, 2015: Mihaela Secrieru, *Carta albă a lingvisticii românești în ex-spațiul României*, Ploiești, Editura Universităţii Petrol-Gaze din Ploiești, 2015, p. 10.

Simuţ, 2008: Ion Simuţ, *Cronologia exilului literar postbelic*, în „România literară", nr. 23, 2008.

Stângaciu, 2019: Anca Stângaciu în *Securitatea și exilul intelectualilor din România*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019.

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)

Turculescu, 2008: Vasile Turculescu, *Victor Buescu se întoarce acasă*…, în „Academia Bârlădeană", Anul XV, 3 (32), Trim. III, 2008, pp. 6-7, disponibil la adresa: http://www.academiabarladeana.ro/Arhiva/revista/acad32.pdf.

Ulici, 1994: Laurenţiu Ulici, *Avatarii lui Ovidiu. Observaţii statistice despre exilul literar românesc*, în „Luceafărul", nr. 5/1994.

BDD-A31751 © 2020 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 17:05:41 UTC)